

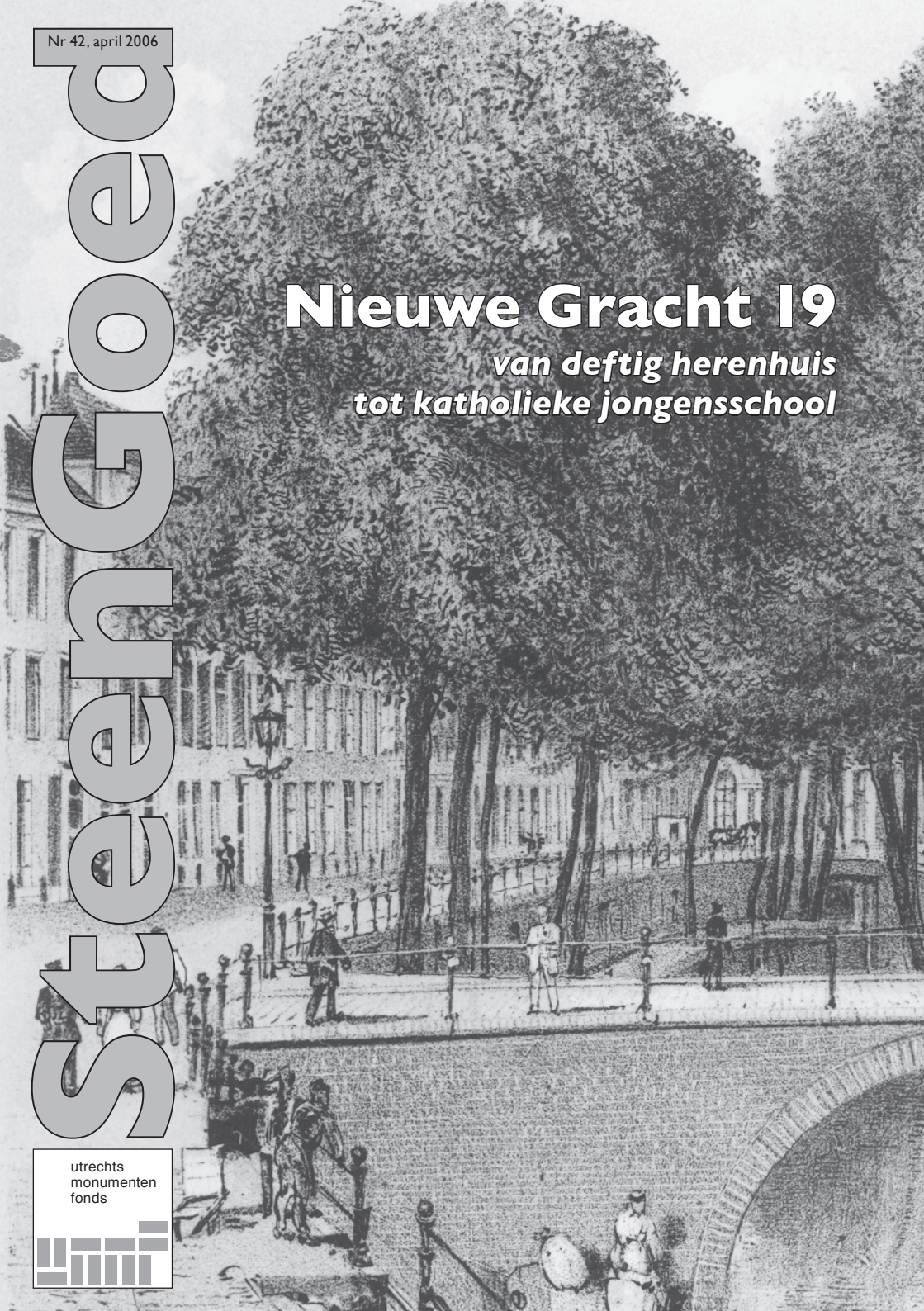
Nr 42, april 2006

Stadsreus

Nieuwe Gracht 19

*van deftig herenhuis
tot katholieke jongensschool*

utrechts
monumenten
fonds

Colofon

Onderzoek en tekst: Ben van Spanje
Verantwoording van de afbeeldingen:
afbeeldingen op omslag en op pagina 9, 26, 27, 35, en 36: Het Utrechts Achief
portetten op pagina 21 en 23: Iconografisch Bureau, den Haag
afbeelding op pagina 17: Nationaal Rijtuigmuseum Nienoord te Leek
foto's op achterzijde omslag (het jongetje), pagina 4, 9 en 34: privé archief van de auteur
tekeningen op pagina 8, 14 en 19: Dirk van Sichem
tekeningen op pagina 5 en 6: Frans Kipp
alle overige foto's: Simon den Daas
Opmaak en uitgavebegeleiding: Simon den Daas

Druk: Drukkerij van Mechelen BV
ISSN: 1383-0279

SteenGoed verschijnt drie maal per jaar en is een uitgave van de
STICHTING HET UTRECHTS MONUMENTENFONDS

Dorstige Hartsteeg 21, 3512 NV Utrecht
telefoon 030 - 2311761; fax 030 - 2332401
postrekening 427215

Het Utrechts Monumentenfonds beheert en restaureert monumentale woonhuizen in Utrecht. Voor minimaal € 10,- per jaar of € 200,- ineens is men begunstiger van de stichting. Men ontvangt dan het Jaarverslag, SteenGoed, de Nieuwsbrieven en uitnodigingen voor vergaderingen en excursies.

Nieuwe Gracht 19

van deftig herenhuis tot katholieke jongensschool

Inleiding

Wandelend van Pausdam naar de Hamburgerstraat en gaande langs de westzijde van de Nieuwe Gracht, het deel waar de Trans op uitkomt, passeer je een aantal huizen die dateren uit het begin van de 17de eeuw. Ze staan op het terrein dat vroeger bij de St. Paulusabdij hoorde. De bezittingen van deze abdij vielen na de reformatie toe aan het kapittel van Oudmunster. In 1596 werd ook de abdijkerk met torens en sacristie aan het kapittel van Oudmunster aangeboden. Kennelijk was het tij toen gekeerd want in 1587 was de kerk van het kapittel afgebroken omdat hij niet meer werd gebruikt. In de abdij zelf werd het Hof van Utrecht gevestigd. Dit gedeelte van de Nieuwe Gracht, tussen Pausdam en de Paulusbrug, heette tot aan het eind van de 19e eeuw officieel 'Runnebaan'. Het was genoemd naar de Romeinse renbaan, waarvan toen werd aangenomen dat die heeft gelegen op de plaats van de voormalige St. Paulusabdij.

Na de opvallende 'Hofpoort' te zijn gepasseerd en de twee prachtige huizen Nieuwe Gracht 15 en 17, die samen 'De Wereldkloot' heten, komen we langs een aantal niet zo opvallende huizen in empirestijl, waaronder Nieuwe Gracht 19.

Dit alles was ik mij niet bewust toen ik van mijn zevende tot mijn dertiende jaar dagelijks hierlangs liep, op weg naar de St. Willibrordusschool, die in Nieuwe Gracht 19 zat. Niet bevroedend dat ik mij zo'n zestig jaar later met de geschiedenis van dit huis zou bezighouden. Ik herinner me nog duidelijk de brede, hoge, marmeren benedengang met de eiken deuren. Voor dat de school begon stonden we buiten te wachten, hangend tegen de balustrade aan de grachtkant. De eerste deur links was de eerste klas met meester Van den Berg. Hij betrapte mij toen ik wild plaste tegen de Buurkerk; wat kreeg ik op mijn donder! De tweede deur links was de zesde klas met meester Kranen, die jongensboeken schreef onder het pseudoniem Flip Keienburg, de eerste deur rechts was de kamer van de directeur, meester Heystee. De vijfde klas met meester De Waal, die Franse les gaf aan de zesde

De auteur als jongetje van 7 jaar op de Pausdam in de winter van 1941-42. Met een petje op zoals toen hoorde.

klas, was in de uitbouw achteraan. Waar de andere klassen waren weet ik niet meer. Boven was de MULO met, onder andere, meester Heymans. Die viel wel eens in bij de zesde klas. Hij gaf dan rekenles en leerde ons allerlei rekentrucjes, een fantastische docent was dat! Verder was er nog een lange meester met rood haar, inderdaad, die noemden we de Vuurtoren. In de winter van 1941 maakte een fotograaf op de Pausdam een foto van mij. Ik had een omlegkalender bij me die als ik op school als kladblok gebruikte en ik had een petje op, zoals dat toen hoorde.

Op nummer 19, vanaf 1896, en op nummer 21, vanaf 1966, was tot de opheffing in 1984 de St. Willibrordusschool gevestigd. Nu zijn in beide panden de brugklassen van het Gregoriuscollege gevestigd. Het huis heeft vanaf de bouw totdat daarin een school werd gevestigd, tal van illustere bewoners gehad; enkele hiervan wil ik verderop aan u voorstellen.

Na de opheffing van de school is het archief van de St. Willibrordusschool door de laatste voorzitter, wijlen de heer H. Kemper, God hebbe zijn ziel, overgedragen aan Het Utrechts Archief. Het loopt van 1627 tot 1984 en bevat een schat aan informatie, niet alleen over de school maar ook over het huis. We hebben hier te maken met het zeldzame geval dat akten en andere stukken die betrekking hebben op één pand, gedurende meer dan drie eeuwen bij elkaar bewaard zijn gebleven. Dit vergemakkelijkt onderzoek aanzienlijk en je vindt zo soms interessante gegevens die anders onbekend zouden blijven. Natuurlijk is er veel bij Het Utrechts Archief, maar verspreid over diverse deel-archieven. Zodoende is er in principe wel veel informatie, maar je weet niet altijd dat het er is, noch waar het is. Zo'n vondst is dus goud waard!

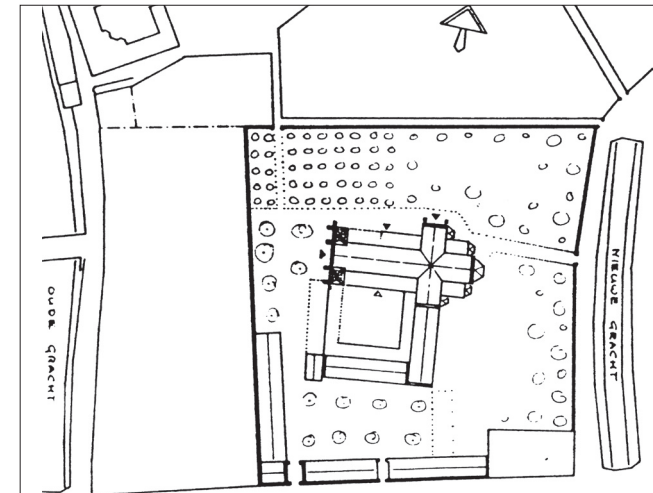
Het terrein van de St. Paulus abdij

Aan het einde van de 16de eeuw was Utrecht een volgebouwde stad met veel kerken, kloosters en abdijen. Deze hadden elk hun eigen, ommuurde, terrein, een immuniteit, waarop alleen personen woonden die een op de een of andere wijze daarbij waren betrokken. Na de hervorming in 1580 werden de immuniteiten opgeheven en werden soms ook gebouwen afgebroken. Hierdoor konden nieuwe straten worden

aangelegd, bouwpercelen uitgezet en verkocht en huizen gebouwd. Zo werden ook percelen langs de Runnebaan en de Trans aan de rand van het voormalige terrein van St. Paulus Abdij bij openbare verkoop verkocht. Aan de zuidzijde van de Trans werd daarop een rij vrijwel identieke huizen met trapgevels gebouwd¹. Wellicht waren de huizen aan de Runnebaan oorspronkelijk ook van dit type.

Het terrein van de abdij van St. Paulus werd gevormd door het gebied tussen de Trans, de Nieuwe Gracht, de Hamburgerstraat en enkele meters ten westen van de huidige Korte Nieuwstraat. De Trans heette vroeger de Oude-Munster Trans. Deze gang werd in de 13e eeuw aangelegd over een stuk grond van de abdij en liep van het Wed naar de Maartensdam, waar een poort stond. In de loop der tijd was de Oude-Munster Trans zo smal geworden, dat het niet veel meer dan een riool was.

In 1283 is het aan het kapittel van Oudmunster verkocht, onder voorwaarde dat aan deze gang nooit huizen zouden mogen worden gebouwd en dat deze als openbare weg zou blijven dienen. In 1546 is de gang verbreed maar de poort aan de Maartensdam bleef gehandhaafd. Er stonden nog steeds geen huizen, wel waren aan beide zijden hoge muren, die de terreinen van de St. Paulusabdij aan de zuidzijde en van het kapittel van Oudmunster aan de noordzijde omgaven. In 1598 staan er alleen aan de noordzijde van de Hamburgerstraat enkele huizen².

Op 18 juni 1580 werd in Utrecht een ordonnantie op de geestelijkheid en haar goederen uitgevaardigd, waarbij de openbare uitoefening van de katholieke eredienst werd verboden. De kerken kregen andere bestemmingen. De meeste geestelijke instellingen bleven bestaan. Dat zal ongetwijfeld te maken hebben gehad met het feit dat in de besturen daarvan leden zaten van vooraanstaande en invloedrijke families, die waren gelieerd aan leden van het stadsbestuur en aan andere hoogwaardigheidsbekleders. De instellingen moesten van nu af aan wel belasting betalen aan de door de Tachtigjarige oorlog in geldnood verkerende stad. De monniken van de St. Paulusabdij konden de sloop van hun gebouwen afkopen voor f 25.000,-. In 1586 werd de abdij opgeheven. Een deel van de abdijgebouwen met het bijbehorende grondgebied kwamen aan de Staten van Utrecht, waarin het Hof van Utrecht werd gevestigd. Het andere deel van de abdijgebouwen werd bestemd voor een seminarie voor predikanten. De monniken mochten er blijven wonen. Het beheer van het convent werd voortgezet door de monnik, die daarvoor ook de administrateur was geweest. In 1593 werd voor de voormalige abdijgoederen een apart kantoor opgericht met een door de Staten van Utrecht voor het leven benoemde rentmeester/secretaris. In 1632 overleed de laatste monnik. De kerk, in 1596 in gebruik gegeven aan het kapittel van Oudmunster, werd in 1706 wegens bouwvalligheid gesloopt, het koor bijna honderd jaar later in 1804.

(Bron: Maandblad Oud-Utrecht 1954, Ch.J.C. Broer, Uniek in de stad, Broer, Utrecht, 2000, en: Hilde de Vries e.a. De Oud-Munster Trans, Universiteit Utrecht, Utrecht, 1990)

situatieschets Paulusabdij vóór 1618

Vroedschapsresoluties betreffende de Runnebaan

bestrating:

Manendage den 2den november [1618]

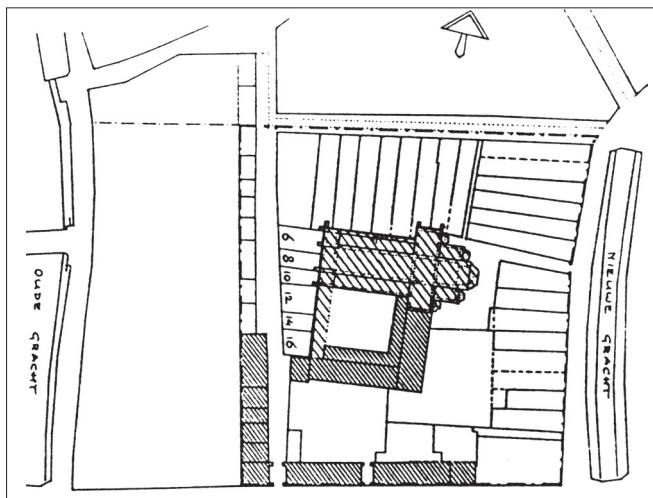
Op 't aengeven van den Heere pensionaris ter begeerte van de Deurver? mynden in den name van mijn Heeren van den Hove, als dat die van den Hove wel zeer hun doen hadden om te Hove te comen. Mitsdien die Runnebaan noch niet en is gestraet, dat oock daar merckelijck clagen die bewoonders der huysinghe daer langs gesteld. Soo heeft de vroedschap bij deze well willen ordoneren den eigenaars der voorschreven huysinghen ende erven langs de Runnebaan deselve te doen straten elck langs sijn erft op een eenparige voet, ter ordonnatie van de Heeren van der Lingen ende de burepaden, die daer toe sullen mogen gebruycken de gesworene deser stadt.

brandtrappen:

Manendage den 20en januari [1623]

Gehoort het rapport van den heeren Comissarissen, die hadden wesen visiteren waer elders langs de Nieuwe Gracht soude bequame de brandtrap geleyt connen worden, als dat nergens bequame plaetse war omde hoochte vande straet, ende smalle werft daer oock voor desen alle uitsteekende steychers sijn affgepast, is voorgeslagen ende oock goetgevonden geweest, dat ende die nyeuwe huysen in de Trans, ende of de Nyeuwe Gracht, aen de Runnebaen tot St Pauwels Poort toe sall reguleren, onder den brantrap onder den dam leggend omme d'huysinghe van Aert van der Sande ende die vordere huysinghe van Pauluspoort tot St Pauwels Brug, onder d'brandtrap wat boven d'selve gelegen, aende westsijde van graft die dan restrictive daer onder worde gereguleert bij desen.

(HUA, Stadsarchief II, toegang 702-1, vroedschapsresoluties)

situatieschets Paulusabdij na 1618

Uitgifte erven Runnebaan

De exacte datum van de uitgifte van de erven en van de bouw van de daarop staande huizen aan de Runnebaan en de zuidzijde van de Trans, was tot voor kort niet bekend. In de literatuur vindt men steeds de vermelding: 'tussen 1618 en 1620'. Wellicht is dit gebaseerd op een besluit van de vroedschap van maandag 2 november 1618³, waarin werd besloten dat de Runnebaan moest worden bestraat. De heren van het Hof van Utrecht moesten voor hun woonwerkverkeer soms over de Runnebaan. En als het had geregend of gesneeuwd, was die onbestrate weg natuurlijk een modderbaan! Daar hadden ook de bewoners van de huizen aan de Runnebaan last van. Dus richtte men een verzoek aan de vroedschap om de Runnebaan te mogen bestraten, die besliste daarop welwillend, zij het, dat de bewoners zelf voor de bestrating moesten zorgen.

In het archief van het kapittel van Oudmunster zit een ongedateerd en niet ondertekend stuk, dat wellicht als eerste opzet heeft gediend van de tekst van de aankondiging van de openbare verkoop van de betreffende percelen⁴. Hierin wordt het kapittel van Oudmunster als verkoper genoemd: 'Op conditiën ende voorwaarden hierna beschreven, sullen die

Eerwaarde Edele Heren Deecken en de Capittule der kercke van Oudemunster te Utrecht in 't openbaar vercopen alle alsulcke lege erven met de muyren aen yder erft behorende sulcx d'selve langs de Runnebaen aen de nieuwe graft gelegen afgepast sijn ende hier naer yder op sijn numbre gespecificeert sullen worden, haer Eerwaarde competerende in cragte van coop daer van onlanx gedaen.'

Ook in het archief van de St. Paulusabdij zit een ongedateerd en niet ondertekend stuk, dat wellicht als opzet heeft gediend voor de aankondiging van de openbare verkoop⁵. Dit stuk is al wat uitvoeriger en vermeldt als datum van de openbare verkoop 3 december 1617. In dit stuk worden de percelen verkocht door de Staten van Utrecht: 'De Staten van Utrecht van den goederen der abdije van St.Paulus gecommiteerd, mitsgaders den rentmeester der selver abdije...', zo luidt het begin van de tekst. En dat klopt beter, omdat in 1593 een administrateur was benoemd voor het beheer van de goederen van de voormalige St. Paulusabdij.

Maar een akte van overdracht was niet te vinden. Daar beide stukken onvolledig zijn, was niet zeker of de datum van de openbare verkoop juist was. Maar: 'zonder geluk vaart niemand wel'. Dit was ook van toepassing op mijn zoektocht naar de exacte datum van de uitgifte van de erven. Een medewerkster van het Utrechts Archief, die op de hoogte was van mijn zoektocht, was bezig met het archief van het Gereformeerd Burgerweeshuis. Daarin vond zij stukken die betrekking hebben op Nieuwe Gracht II en zij attendeerde mij daarop. En in dit archief vond ik een kopie van de akte van overdracht van de percelen aan de Runnebaan en de oostzijde van de Trans⁶. En, Eureka!, zo blijkt dat inderdaad op 3 december 1617, 24 percelen gelegen aan de Runnebaan en aan de zuidzijde van de Trans openbaar zijn verkocht. In de akte stond de bepaling dat er binnen twee jaar huizen moesten worden gebouwd. Zo is dus nu zeker dat deze huizen inderdaad tussen 1618 en 1620 zijn gebouwd.

In de akte van overdracht staan de namen van de kopers van de percelen en in de marge van het stuk staan de namen van de degenen die de percelen in 1693 in eigendom hadden. De percelen 5 t/m 9 werden gekocht door het kapittel van Oudmunster. Eind maart 1618 verkoopt het kapittel deze percelen, het heeft deze willen reserveren voor eigen relaties.

....Het tegenwoordige Hof-gebouw vertoond nog enige tekenen van zijn ouden stand. het heeft drie ingangen: een in de Rodenburgerstraat*), een op de Nieuwe Gracht en een in de Korte Nieuwstraat. Door den ingang op de Nieuwe Gracht gaat men een aanzienlijke poort na het kapittelhuis van de Oude Munster. Voorts komt men van agteren door den Trans der Abdij in het Hof. Door den tweeden ingang komt men over een plein met hoge bomen bezet, aan het Hof zelf, dat nu met schuyfframen versierd is; en men klimt langs enige trappen naar een voorportaal, waardoor men toegang krijgt tot de Griffie, de Vertrekkamer en de raadkamer, die boven alle uitmunt...

(Bron: De geheimschrijver van Staat en Kerke van de Provincie Utrecht, eerste deel, eerste stuk, 1759)

*) Vroeger heette de Hamburgerstraat Rodenburgerstraat, zo genoemd naar het huis Rodenburg op de hoek van de Oudegracht.

Het gebied van de Paulusabdij, tussen 1618 en 1620.

Ter oriëntatie van de lezer zijn de nummers van de uitgegeven percelen en de huidige huisnummers van een deel van de Runnebaan (tussen haakjes) toegevoegd. Gearceerd: de gebouwen van de St. Paulusabdij, gearceerd en grijs: het besproken huis.

De kopers in 1617

1. Rutger Janse
2. Jan de Heer
3. Gerrit van Blankendael
4. Gerrit van Blankendael
5. Reyer Janse van Schaick
6. Reyer Janse van Schaick
7. Jan van Cothen
8. Rochus Gerrits van Scholberg
9. Rochus Gerrits [van Scholberg]
10. Jacob van Cleef
11. Jacob van Cleef
12. Willem van Nijenrode
13. Oth. Meertense
14. Jan van Eyckelsbeeck
15. Michiel Zon
16. Michiel Zon
17. Olof Yssel(?)
18. Claes Jacobss Timmerman
19. Jan de Weer
20. Ot. Martensen
21. Pieter Cornelisse van Lingen
22. Ariens Henrichse van Beekbergen
23. Rutger Jansen
24. Jacob van Cleef

Eigenaren in 1693

1. hoort in toewijzing gedaan met dokter(?) Van Houten
2. de ontvanger [Dirck van] Veldhuyzen
3. raetsheer Nijpoort
4. raetsheer Nijpoort
5. weesende van Henrick Spoor
6. Dirck de Swart
7. Henrick Vyant
8. Johan van Boeckhoven de Jongen
9. weesende van Dirck van Gameren
10. Hillegunda Van Wijck
11. Matthias Van Beeck
12. Johan van Wurz
13. Schepen Quint
14. Aert van Wijck
15. schepenbanck
16. schepenbanck
17. [dominee] Nielius
18. Johan van Schoonhoven
19. Ambrosius Bosschart
20. ? Lemburgh
21. Wees ? Heycoop?
22. de caetsbaen
23. een metselaar
24. den backer naest Martens

De nummering van de uitgegeven percelen begint op de Nieuwe Gracht bij het huidige pand nummer 23 en loopt door naar de hoek van de Trans en vervolgens langs de zuidkant van de Trans tot de hoek van de Korte Nieuwstraat. Dus tegengesteld aan de huidige huisnummering. De percelen werden omschreven met lengte en breedte en de posities opzichte van de St. Paulusabdij.

Op de tekening op pagina 8 is te zien, dat tussen huidige panden Nieuwe Gracht 23 en 27 een doorgang was naar het terrein van het Hof. Nieuwe Gracht 25 is later in die doorgang gebouwd. Dat is goed te zien als je kijkt naar de daklijst. De gevel ligt in één vlak met dat van de buurpanden, maar de daklijst zit lager dan die van de buurpanden.

De omschrijving van de eerste vier percelen in de akte van overdracht is als volgt:

'De erven dewelck verkocht sullen worden zijn deze navolgende: Eerts wil men verkopen het erf liggende noortwaerts naast de

Het smalle pand Nieuwe Gracht 25 ingeklemd tussen zijn grotere burens.

Tekening van de Nieuwe Gracht door R. Geissler omstreeks 1872, gezien naar het noorden. Op de voorgrond de Paulusbrug, links de Runnebaan.

ingang van predikant Nielius sijnde genummerd No 1 (Nieuwe Gracht 23) wesende breed 25 ende langh 86 voeten buytenwercks mits die gene die dit erf cogt gehouden sal sijn gehouden een heynmuur langs de uitganck die achter aan het erf van voorschrevene Nielius te leggen tenminste acgt voeten hoog, alles te sijne coste hoe oock, geen opgaende vensters aan sijde van predikant moge maken maar alles hem hier inne draegen nae deser stadt ordeningen. Dit is gecoft (= gekocht) bij Rutger Janse om 4 hondert 60 gulden.

Het erf daer aen volgende en genummerd No 2, (Nieuwe Gracht 21) sijnde breed 25 en lang 86 voeten ($\pm 7,5 \times 25$ meter) en sal den copen van dat erf mede gehouden wesen te sijne coste achter dat erf van voornoemde predikant te leggen een heynmuur van acht voet hoog. Is gecoft by Jan de Heer om 4 hondert 35 gulden.

Het erf genummerd No 3 (Nieuwe Gracht 19) sinde breed 25 ende lanck 136 voeten ($\pm 7,5 \times 40$ meter) en sal de cooper mede gehouden wesen te sijne coste aen het erf van voorschreve te leggen als hier voren opt. 2 verhaelt is. Is gecoft bij Gerrit van Blankendael om 4 hondert 50 gulden.

Het erf genummerd No 4 (Nieuwe Gracht 19) sinde voor breed 25 en acgter 26 voeten en lanck 86 voet ($\pm 7,5 \times 25$ meter) sal men mede vercoopen op alsulcke conditien als het voorgaende. En is gecoft by Gerrit van Blankendael om 4 hondert 30 gulden'.

Het pand Nieuwe Gracht 19 is gebouwd door Gerrit van Blankendael op de percelen 3 en 4.

Uit de omschrijving van perceel 1, 2 en 3 kan men afleiden dat dominee Nielius (Charles de Nielles, Remonstrans predikant, in 1604 uit Keulen gekomen) in de Hamburgerstraat woonde.

Het hoekhuis, Nieuwe Gracht 27, wordt in latere stukken aangeduid als: 'de gijzelkamer'. We komen later de naam van Nielius, en die van zijn opvolger Agache, tegen als Gerard van der Nijpoort, dan eigenaar van Nieuwe Gracht 19, in 1632 voor zijn koets een uitweg wil hebben naar de Runnebaan. In later jaren wordt achter het huis van de dominee ook een stal gebouwd.

Verder moesten de kopers aan de achterzijde van hun erf een muur van tenminste 8 voeten hoog maken tussen hun erf en het erf dat de deken en het kapittel voor zich zelf hielden. Deze muur moest ten eeuwige dagen een gemeenschappelijke muur blijven. Tegen die muur mocht nooit iets worden gebouwd en er mocht ook nooit een raam in worden gemaakt. Noch mochten er schuren of bakhuizen worden geplaatst waarmee het kapittel of de andere kopers onvrij zouden kunnen worden. Maar hier is later van afgeweken. Ook moest tussen de erven een muur worden geplaatst. De kopers aan de Trans moesten hun erf over een diepte van $1\frac{1}{2}$ roede (ongeveer 5,5 meter) vanaf de Trans vrijlaten. De kopers aan de Runnebaan mochten de bomen op hun erf en hun werf als hun eigendom beschouwen. Zij mochten ook een kelder of kluis maken onder de straat. De koopsom mocht in drie delen worden betaald: $\frac{1}{3}$ met Pasen 1618, $\frac{1}{3}$ deel met Victoris (St. Victor = 10 oktober) 1618 en $\frac{1}{3}$ deel met Pasen 1619. Verder moest elke koper na de tweede betaling zorgen voor transport van het gekochte.

Nieuwe Gracht 19

Zoals gezegd, is Nieuwe Gracht 19 evenals de andere panden op de Runnebaan en de panden aan de zuidzijde van de Trans, gebouwd tussen 1618 en 1620, binnen de termijn van

Tekening van de gevelwand Nieuwe Gracht 15-21

twee jaar die daarvoor werd bepaald bij de openbare verkoping. Wellicht kan alleen door middel van bouwhistorisch onderzoek worden nagegaan hoe de gevels er toen uitzagen. Aan het eind van de 18de eeuw is het huis verbouwd, waarbij

De huizen aan de Runnebaan, gezien vanaf de Domtoren. In de noordelijke dakvlakken zijn met witte cijfers de huisnummers aangebracht.

het voorste deel van Nieuwe Gracht 19 is verhoogd en met Nieuwe Gracht 21 één gevel hebben gekregen⁷. Aannemelijk is dat dit rond 1738 is gedaan door Johan Alexander Roëll, die we verderop zullen tegenkomen. De gevels zijn gepleisterd en imiteren bewerkt natuursteen. Het pand Nieuwe Gracht 19 een beschermd monument en is opgenomen in het register ingevolge artikel 6 van de Monumentenwet 1988.

De huidige toestand

De panden Nieuwe Gracht 19, van eind 1896 tot op heden in gebruik als school, en Nieuwe Gracht 21, sinds 1966, zijn uitgewoond. Het intensieve gebruik gedurende een lange reeks van jaren door honderden kindervoeten en -handen heeft in het interieur duidelijk zijn sporen nagelaten. In het patriciërshuis nummer 19 is toch iets opmerkelijks bewaard gebleven: een bijzonder fraai gesneden Lodewijk XV trap. Deze trap zal door Johannes Roëll zijn aangebracht bij de verbouwing van zijn huis.

De trap is in 1964 van verf ontdaan en waar nodig gerestaureerd met een bijdrage van het Utrechts Monumentenfonds⁸. Bij het verwijderen van de verflagen kwam de oorspronkelijk-

ke kleur rose te voorschijn. In latere stadia is hij wit, groen en ook bruin geweest. In verband met het intensieve gebruik is besloten om de trap weer bruin te schilderen. Bij een latere, minder intensief gebruik zou de oorspronkelijke kleur weer

De werkgroep Historisch Onderzoek bekijkt de restanten van de grandeur: het stucwerk in de gang, een monumentale deur en het schitterende traphek.

kunnen worden aangebracht. De brede, hoge benedengang heeft een marmeren vloer, de benedenvertrekken hebben monumentale, eiken deuren met daarboven eenvoudige gipsen figuren.

Van de grandeur die het pand ongetwijfeld heeft gehad, is binnen weinig meer over.

Uitbreiding van en op het achtererf

De panden aan de Runnebaan hadden een nadeel: ze hadden geen achteruitgang. Bewoners die een eigen rijtuig hadden en paarden moesten die elders stallen. De eigenaren van Nieuwe Gracht 19 hebben daar wat aan gedaan.

Zoals op de kadastrale tekening van 1832 (op pagina 14) is te zien, is het achtererf van dit pand in de loop van de tijd uitgebreid. Waarschijnlijk heeft Gerard van de Nijpoort in 1633 terrein bijgekocht, maar daar is geen documentatie van gevonden. Op dezelfde tekening ook is te zien dat ooit ook een stuk grond van het erf van Nieuwe Gracht 17 bij het achtererf van Nieuwe Gracht 19 is getrokken. Verder is het vroeger achter Hamburgerstraat 33 staande huis in 1773 door Diederik Jacob van Reede, dan eigenaar van

Nieuwe Gracht 19, gekocht. Bij de bouw van het nieuwe deel van het gerechtsgebouw in de Hamburgerstraat is de situatie op het achterterrein weer gewijzigd.

De kadastrale kaart van 1832

Achteruitgang naar de Nieuwe Gracht

In 1626 krijgt het huis een achteruitgang naar de steeg tussen de huidige panden Nieuwe Gracht 23 en 27.

In een resolutie van het kapittel van Oudmunster van 1626⁹ krijgt jonkheer Gijsbert van Hardenbroek, kanunnik van het kapittel van Oudmunster en tweede eigenaar van het huis, toestemming om gedurende zijn leven een deur of poort te maken in de gezamenlijke 'seijde of tuynmuur', om van zijn hof en erf de uitgang en uitweg tot in de poortweg van de Runnebaan te mogen gebruiken. Hij hoefde dan niet meer met zijn paarden door het huis en door de voordeur naar buiten. Ook hoefde, tot grote vreugde van mevrouw Van Hardenbroek, de mest niet meer door het huis naar buiten te worden gekruid. In deze resolutie staat de uitgang beschreven als: 'waar het erf van het kapittel, gaande voorbij

het hof des scabators woning (moet zijn: scopatorswoning, het huis van de bode)...uitgaande op den ingang van den poortweg aan de Runnebaan'.¹⁰ Dit is de doorgang waar nu Nieuwe Gracht 25 staat.

Een stal

Een jaar later krijgt Van Hardenbroek toestemming om een stal te bouwen. In een resolutie van 27 april 1627¹¹ van een speciaal daartoe bijeengeroepen vergadering van het kapittel van Oudmunster, krijgt hij namelijk toestemming om: 'aan het erf van de kerk aan de zuidzijde van de scabatorswoning, beginnende van de muur ten westen staande en ten oosten strekkende tot op twee voeten na aan zijn deorraamt, om hetzelfde erf te appropieren tot eene stallinge'. Hij kreeg tevens toestemming om: 'mede te varen in de muur van de scabatorswoning'. Onduidelijk is waar diens woning stond. Uit de beschrijving kan worden opgemaakt dat deze tegen de oostelijke vleugel van het voormalige abdijgebouw stond.

De weduwe Van Hardenbroek heeft na de dood van haar echtgenoot de paarden weggedaan en kon de uitgang naar de poortweg wel missen. Het kapittel besloot daarom op 7 januari 1628¹² om de toestemming om een uitgang te hebben naar de poortweg in te trekken: de muur moest weer worden dichtgemetseld. Behalve het feit dat de toestemming alleen gold tijdens het leven van Van Hardenbroek, voelde het kapittel zich bij een gebruik door derden onvrij, 'wat niet bezwaarlijk was geweest in het geval van Van Hardenbroek, omdat hij een medebroeder was'.

Een uitgang naar het plein van het Hof

De genoemde uitweg is na het overlijden van Van Hardenbroek niet meer gebruikt. Een turfschuur achter het eerder genoemde huis aan de Hamburgerstraat, was vervallen geraakt en de uitgang naar de Runnebaan was daardoor onbegaanbaar geraakt.

Op 22 maart 1632 geeft Gerard van de Nijpoort, die in 1629 het huis van de weduwe Van Hardenbroek heeft gekocht, en 'raet ordinaris in den Ed: Hove' is, 'Aen de Ed: Mog: Heren Staten 's lands van Utrecht, eerbiedig te kennen hoe dat achter den hoff sijner huysinge op de Runnebaen gelegen.... En is seker oud getimmerte spatierende aende Abdij van St. Pauwels gebruyckt wordende bij de predikant Agache tot turfschuur...'¹³

Deken Strick van Harmelen heeft ter plaatse geconstateerd dat de muur van de turfschuur uitbuikt, ten dele is ingestort en dat er niets dan vuiligheid ligt. Als de schuur zou worden afgebroken kon hij zonder ongerief de gang gebruiken, die tegenwoordig alleen door dominee Petrus Agache wordt gebruikt. Deze woonde in een huis aan de Hamburgerstraat dat hij huurde van de abdij van St. Paulus¹⁴. De dominee voelde hier niet veel voor. Hij had al voor enige honderden guldens zijn (huur)huis verbeterd, waarvoor hij nog steeds geen vergoeding had gekregen van het Hof en hij wilde zijn turfschuur en zijn eetkamer niet missen. Gerard van de Nijpoort biedt dan aan om op zijn kosten onder de slaapkamer van de predikant in de buurt van de keuken een eetkamer te maken, deze kamer van een nieuwe vloer van goed hout te voorzien. Verder biedt hij aan om in de kelder naast de audiëntie van het Hof, die vroeger ook als turfkelder is gebruikt door dominee Nielius, voorganger van de dominee, een ruimte af te schieten voor de turf en het hout van de dominee. Dit verzoek wordt toegestaan¹⁵. Van der Nijpoort krijgt het stuk grond waarop de turfschuur stond. Hij krijgt een gemeenschappelijke uitgang met dominee Agache naar het plein van het Hof, verder een strook grond van vier voet breed langs de tuinmuur tussen zijn erf en dat van de predikant tot aan de zijmuur van diens huis. Hij moet een kelder maken onder de slaapkamer van de predikant zo groot als die kamer en met deuren en ramen. En hij moet de kelder die dominee Nielius, de voorganger van Agache, vroeger gebruikte weer geschikt maken voor opslag van turf en hout. De vroegere turfschuur stond naast het gebouw van het Hof, waarschijnlijk aan de zuidzijde daarvan. Het Hof zal f 250,- meebetalen. Het lijkt erop dat niet Gerard maar jaren later zijn zoon Cornelis dit heeft uitgevoerd. Zou de dominee toch niet hebben willen meewerken?

Cornelis van der Nijpoort, de zoon van Gerard en derde eigenaar, verzoekt in maart 1665 de Staten van Utrecht of hij zijn karossen achter het huis mag stallen. Hij moet daarvoor ook de toestemming hebben van de 'Franse' predikant, wonende in de Hamburgerstraat, om daarvoor de gemeenschappelijke uitgang die zij hebben bij het Hof Provinciaal te gebruiken. Hij krijgt toestemming om voor zijn wagen de poort van deze gang te gebruiken en zijn karos achter zijn huis te stallen, mits hij zijn achtergang met een eiken schut-

ting afschut en de gang 4 ½ voet (± 1,35 meter) breed laat en goed schoon houdt. De schutting mocht de lichten van de Rol(-kamer) van het Hof niet 'incommoderen' en zijn karos moest altijd achter de schutting staan. Maar daarmee was hij er nog niet! Hij moest op zijn kosten onder het huis van de predikant ook een ruime kelder laten maken, met trap, deuren, en vensters¹⁶. Kennelijk had zijn vader Gerard dat dus toch niet gedaan! De uitweg gaat dus nu niet meer naar de Nieuwe Gracht maar via het voorplein van het Hof.

Van der Nijpoort schijnt hierbij ook grond te hebben gekregen van het Hof waarvoor hij f 200,- heeft betaald. Dit laatste is niet in een akte gevonden maar wordt vermeld in een brief van een latere eigenaar, Johannes Alexander Roëll, aan het Hof.

In 1822 krijgt Carolina Falck, dan eigenaar van Nieuwe Gracht 19, toestemming van de regenten van het Rooms-katholieke weeshuis en eigenaar van het tegenwoordige pand Hamburgerstraat 32, om op de achtermuur van dat huis een halfsteens muur te mogen optrekken ter hoogte van haar oude koetshuis. Langs die muur mag zij een goot leggen en een schoorsteenpijp van Hamburgerstraat 32 verplaatsen. Zij mag het aan haar kant van de muur te maken koetshuis inkassen in de genoemde achtermuur¹⁷. In ruil daarvoor geeft zij een stuk grond van haar erf van 4 voeten in het vierkant dat zij zal ommuren met een muur van 8 voeten hoog, ten behoeve van een kelderlicht voor Hamburgerstraat 32.

Een 18de eeuwse karos

Een servituut

In 1699 vervangt Cornelis van der Nijpoort met toestemming van Egbertus de Leeuw, eigenaar van het pand Nieuwe Gracht 17, de gemeenschappelijke tuinmuur en de tuinmuur achter zijn erf door een nieuwe, iets hogere muur. Hij ver-

vangt ook een dakje: 'staande aan een zijde van de gemeenschappelijke zijmuur en aan de andere zijde op de muur staande van het Hof door een plat met lood', waardoor het 'hemelwater' niet meer over en door het huis van Cornelis loopt. Dit servituut blijft van kracht zodat het regenwater van het buur-erf altijd met een geul onder en door de gemeenschappelijke afvoer wordt geleid naar de afdogt (goot) van Cornelis¹⁸. Ook in latere koopakten wordt dit servituut vermeld.

Een uitbreiding van het huis

In 1658 geeft Mr. Dirck van Velthuysen, advocaat van het Hof, eigenaar van Nieuwe Gracht 21, aan Gerard van de Nijpoort, eigenaar van Nieuwe Gracht 19, toestemming om zijn huis aan de achterzijde uit te breiden en daarbij de gemeenschappelijke tuinmuur te verhogen. Er mogen ook er ankers in worden aangebracht, maar geen ramen.

Een koetshuis

Waarschijnlijk heeft Cornelis van de Nijpoort een koetshuis gebouwd, want als na zijn overlijden het pand openbaar verkocht, staat in de akte van toewijzing van 16 september 1715 aan professor Herman Alexander Roëll, de volgende eigenaar: 'Alsmede dat het huis van de Franschen predikant zijn uitganck mag hebben door het koetshuis. En dat de vensters der cameren aen 't Capittel van Oudmunster behorende op 't kleine binnenplaatsje achter de keuken (van Nieuwe Gracht 19) mogen worden opgestoken (opengezet).' Ook het hiervoor genoemde servituut staat in deze akte. De koopprijs was f 9.200,-.

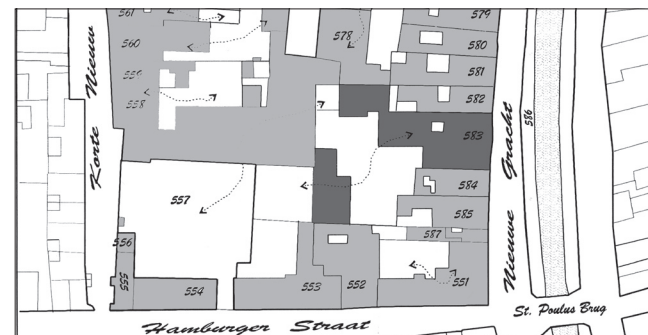
Op de kadastrale kaart van 1832, op bladzijde 14, is te zien dat achter het kadastrale perceel sectie B 552, waar nu het later bijgebouwde deel van het voormalige gerechtshof staat, Hamburgerstraat 30-32, een bouwwerk stond dat hoorde bij wijkhuisnummer sectie B 583, nu Nieuwe Gracht 19. Het is aannemelijk dat het koetshuis en de stal op deze plaats hebben gestaan. Dit wordt ook bevestigd door een verkoopakte van 1705 van een huis in de Hamburgerstraat (kadastraal nummer 552)¹⁹ waarin staat dat het pand aan de achterzijde wordt begrensd door de stalling van raadsheer Nijpoort.

Blijkens een brief van Joannes Roëll, de zoon van Herman Roëll, dan eigenaar van Nieuwe Gracht 19, aan de Heren van het Hof, waarover later meer, heeft zijn vader de stalling als

collegiekamer gebruikt. In 1735 heeft de weduwe Herman Roëll het koetshuis laten opknappen, waarbij zij 'haar paarden enige tijd heeft gestald bij raadsheer Lastdrager'.²⁰

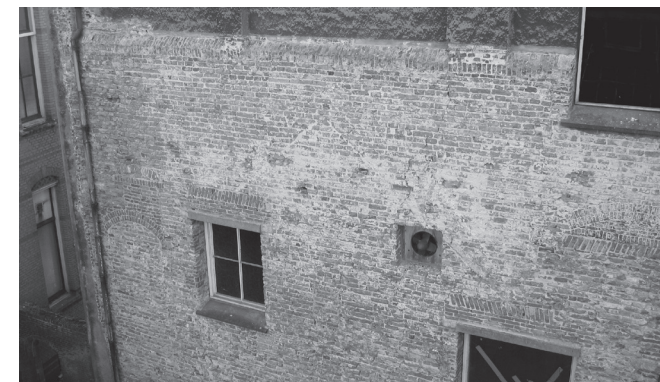
Opnieuw uitbreiding van het huis

In 1738 krijgt Johan Alexander Roëll toestemming van het kapittel van Oudmunster om zijn huis aan de achterzijde uit te bouwen. Hij mag: 'het binnenplaatsje terseijde van de vertrek-kamer van het kapittel en over welk plaatsje de houten vensters van het raam staande in de muur opengaan, betimmeren'²², dat

De kadastrale kaart van 1832 met de bebouwing in grijs. Donkergrijs is het huis Nieuwe Gracht 19 en het daarachter gesitueerde koetshuis en de stalling.

wil zeggen bebouwen. Het plaatsje ligt gedeeltelijk achter de keuken van zijn huis. Het bouwsel mag worden ingebalkt in de muur van het kapittel, als de goten en de waterafvoer maar hetzelfde blijven. Als het venster van de dakkapel in het torentje boven de vertrek-kamer niet meer naar buiten open kan, moet Roëll het laten veranderen, zodat het naar binnen open kan. Het moet echter mogelijk blijven dat men op het dak kan. Deze uitbouw is nu niet meer aanwezig. In de oostelijke muur van het voormalige gerechtshof zijn sporen aanwezig van inbalken van een puntdak. Zijn die afkomstig van deze uitbouw?

De bouwsporen

Jan d'Ablaing was een gewichtig persoon. Hij was namens Utrecht gecommiteerde ter generaliteitsrekenkamer, gedeputeerde ter Admiraliteit van Friesland, ontvanger der generale middelen van de Staten van Utrecht en kamerheer van koning Frederik II van Pruisen. Zijn zoon Johan Daniël, met een even indrukwekkende staat van ambten en functies, heeft in 1816 de titel van baron gekregen²⁵. Gelet op de grootte van het huis zal Jan d'Ablaing er niet zelf hebben gewoond.

Het terrein van het Hof van Utrecht had drie poorten. De nu meest bekende en enige nog bestaande, is de poort tussen de panden Nieuwegracht 11 en 5. Deze poort werd ook wel gevangenenpoort genoemd, omdat, kennelijk, hierdoor de gevangenen achterom naar het hof werden gebracht. De tweede poort was in de Hamburgerstraat, tussen een aantal gebouwen die nog bij de voormalige St. Paulusabdij hoorden. Deze poort werd door de leden van het hof gebruikt. Daardoor konden zij zich met hun koets voor de ingang van het gebouw laten afzetten en ophalen. De derde poort was in de Korte Nieuwstraat.

Aankoop gedeelte achterhuis aan de Hamburgerstraat

In 1768 verkoopt Georg Constantijn van Overveld, gehuwd met Johanna Alardina Blankenburg, en de weduwe Maria Koolhaas aan Johan Cornelis baron d'Ablaing van Nieuwerkerke (* 23-10-1735, † 1770?) twee achter elkaar gelegen huizen met erven aan de noordzijde van de Hamburgerstraat²³. Het ene huis ligt op de hoek van de Hofpoort in de Hamburgerstraat, het andere ligt daarachter met een uitgang op de plaats van het Hof van Justitie. De koopprijs is f 4.000,-. Diederik Jacob van Reede, dan eigenaar van Nieuwe Gracht 19, koopt op zijn beurt in 1773 van Jan Cornelis d'Ablaing van Giessenburg, heer van Nieuwerkerke, 'zeker gedeelte van des heren verkopers huisinghe bestaande uit 2 grote kamers, een gedeelte van de tuin, het pomphok en de plaats waar het secreet staat, strekkende tot de rooilijn van de agtergevel van het koetshuis.....staande deeze huisinghe op de plaats van het Hof agter de huisinghe van de heer verkoper, en staande aan de noordzijde van de Rodenburgerstraat op de hoek van de Hofpoort (in de Rodenburgerstraat)' voor f 2.100,-²⁴. De koper moet een scheidsmuur zetten op de rooilijn aan de achtergevel van het koetshuis en van deze achtergevel tot aan de plaats van het Hof, ter hoogte van 8 à 9 voet, waar nooit ramen in mogen worden gemaakt. Op de kadastrale kaart van 1832 zien we dat het terrein/huis achter B 553 hoorde bij B 583, Nieuwe Gracht 19. Niet bekend is wat Diederik van Reede met deze vertrekken heeft gedaan.

Een nieuw achterhuis met klaslokalen

In 1921 of 1922 is door de school achter het huis een nieuw achterhuis met een tentdak gebouwd²⁶, en op het erf achter Nieuwe Gracht 17 een woning voor de conciërge. Diens woning was eerst in de school. Gezien de aanduiding van de erfafscheiding op de tekening bij de bouwaanvraag van 1921 is er dan geen uitgang meer naar het voorplein van het gerechtshof.

De eigenaren van Nieuwe Gracht 19

De panden aan de Nieuwe Gracht hebben illustere eigenaren gehad. Het zijn 'kasten' van huizen met hoge, brede gangen en met hoge, grote kamers. Die konden alleen worden gebouwd, bewoond met veel personeel en onderhouden, door welgestelde mensen met eigen kapitaal of met functies waaraan een riant inkomen was verbonden. Van sommigen zijn we meer te weten gekomen, we laten hen hier de revue passeren.

Gerrit van Blankendael was van 1617 tot ongeveer 1626 de eerste eigenaar van Nieuwegracht 19, gebouwd op de kavels 3 en 4 die op 3 december 1617 openbaar werden verkocht.²⁷ Mogelijk is hij een zoon van Simon van Blankendaal (1562-1610) schepen van Utrecht van 1605 tot 1607. Wellicht was hij de Gerrit van Blankendaal die wordt genoemd als secretaris van het heemraadschap van de Lekdijk Bovendams. Hij was getrouwd met Anna Gerritsdr. Stooflandz, en is eind april of begin mei 1643 in Harmelen gestorven en begraven in de Geertekerk. Liefst vier kinderen van hem zijn in 1636 overleden aan de pest en eveneens begraven in de Geertekerk²⁸.

Jonkheer Gijsbert van Hardenbroek was van ongeveer 1626 tot 1629 de tweede eigenaar. Een transportakte van de verkoop aan Van Hardenbroek is niet gevonden. Maar in een resolutie van het kapittel van Oudmunster van 1626 komt zijn naam

Het lidmaatschap van een admiraliteit was een aantrekkelijk ambt. Een lid van de admiraliteit van Zeeland in de 17 eeuw ontving f 732,- per jaar, naast vergoedingen voor reis- en verblijfkosten. Ter vergelijking: een volleerd matroos verdiende in die tijd f 130,-³¹ per jaar.

voor als eigenaar²⁹. Gijsbert was kanunnik van het kapittel van Oudmunster en schout van Rhenen. Hij is op 25 februari 1622 door Utrecht benoemd tot lid van de admiraliteit op de Maas en op 30 september 1624 ook benoemd tot lid van de admiraliteit te Amsterdam. Zijn vader was lid van de Utrechtse Ridderchap. Gijsbert heeft niet lang plezier gehad van zijn huis aan de Runnebaan. Hij overleed op 7 juli 1627 en werd met 8 kwartieren begraven in de St.Catharinakerk. Gijsbert is driemaal gehuwd geweest, het laatst met Johanna van Varick, dochter van Goosen van Varick, rekenmeester van Gelderland en Geertruy van Gelre. Uit zijn eerste huwelijk had hij een dochter, uit zijn laatste een zoon: Gijsbert³⁰.

Gerard van der Nijpoort was van 1629 tot ongeveer 1665 de derde eigenaar. Hij kocht op 9 februari 1629³² van Anna van Hardenbroek-van Varick, weduwe van Gijsbert van Hardenbroek: 'seekere groote huysinghe met seecker eijken portaal in de salet, eene bedstede in 't klein beneden camercken, een coornback op de solder niet nagelvast seijnde.....streckende achter tot seecher hofgen van de cleijne Rolle (van het Hof van Utrecht) en de seecker erfgen respectie behooren aan de woning van de Waalsche predikant, daer Cornelis de Cruiff, procureur ten suijden ende Johan Maignaert, domheer voor, ende agter 't erve ende de huysinghe behorende aan de Capittule van 't Oude Munster, ten noorden naast gehuijst en gelegen sijn.' De koopprijs was 7.500 Carolus guldens. Gerard is geboren in 1599 te Utrecht, studeerde rechten te Leiden, waar hij zich inschreef op 26 mei 1616 en op 21 juli 1622 promoveerde. Op 2 februari 1622 is hij benoemd tot raad-ordinaris van het Hof van Utrecht. Ook hij was kanunnik van het kapittel van Oudmunster. In 1672 werd hij gekozen in de Staten van Utrecht. Hij legde in 1677 zijn ambt neer in verband met zijn hoge leeftijd, 78 jaar. Gerard is op 2 september 1626 getrouwd met Sara Marcusdr. de Vogelaer. Gerard is in februari 1683 als weduwnaar te Utrecht overleden³³.

Cornelis van der Nijpoort was van ongeveer 1665 tot 1715 de vierde eigenaar. Er is geen koopakte gevonden, maar aannemelijk is dat hij het heeft gekregen van zijn vader. Zijn naam als eigenaar komt voor in een resolutie van de Staten van Utrecht van 1665 in verband met het stallen van zijn karos, en in de akte van toedeling van de openbare verkoop, waarbij de volgende eigenaar, Herman Alexander Roëll, het huis

koopt³⁴. Cornelis is geboren rond 1630 en overleden op 19 januari 1715³⁵. Op 17 augustus 1669 is Cornelis in de Catharijnekerk getrouwd met Elisabeth de Gooijer, dochter van Helena van der Nijpoort en Jan de Gooijer, secretaris, ³⁶.

Herman Alexander Roëll was van 1715 tot 1718 de vijfde eigenaar. Hij kocht het huis in 1715 op een openbare verkoping van de erven van Cornelis van der Nijpoort³⁷ voor f 9.200,-. Volgens de akte van toewijzing betrof het: 'een schone, wel doortimmerde huysinghe, voorzien met verschijde grote soo beneden als boven camers, kelders en kluysen, met twee behangzels als in 't groot salet en in de eetsael, beneffens de schilderij in 't groot salet voor de schoorsteen, alsmede de staende en leggende platen. Mitsgaders den hof, stallinge en koetshuijs....streckende van de Nieuwe Gracht (hier wordt deze naam voor het eerst gebruikt) tot achter het heyn van 't Hof'.

Zoon Daniël Roëll was kennelijk een buitenbeentje. Hij werd geboren op 8 februari 1693 in Franeker en overleed ongehuwd op 19 september 1735 in Utrecht. Hij was kanunnik van het kapittel van de Dom. Dat is merkwaardig want zijn moeder zegt in haar testament³⁸ dat hij 'innocent' is, 'niet capabel om het sijne te administreren' en 'seer licht verleydingen onderworpen is en derhalve onbekwaam' Hij krijgt voldoende meubilair, linnen-goed, e.d. om 2 kamers in te richten en zij spreekt de hoop uit dat hij bij een van zijn broers zal intrekken. Hij woonde kennelijk nog thuis. Als op 27 juli 1737 de akte van scheiding en deling wordt opgemaakt van haar nalatenschap is de waarde daarvan ruim f 273.000,-. Daniël profiteert daar niet van; hij is dan reeds overleden.

Herman Roëll is geboren in 1653 op het landgoed Dölberg bij Unna in Duitsland. Hij studeerde in 1670/71 in Utrecht af in de godgeleerdheid. Hij is hofprediker bij de abdis Elisabeth van de Paltz te Herford en hofprediker aan het hof van Albertine Agnes van Oranje, weduwe van de Friese stadhouder Willem Frederik van Nassau-Dietz geweest. Herman Roëll genoot grote achting om zijn geleerdheid en heeft veel gepubliceerd. Hij werd in 1704 hoogleraar in Utrecht en was daar van 1706-1707 rector magnificus. Herman Roëll trouwde op 14 oktober 1687 met Cornelia Bailli in de Westerkerk in Amsterdam. Hij overleed op 12 juli 1718 en is begraven in de Westerkerk. Zij vrouw overleed 16 april 1737 in Utrecht. Zij werd overeenkomstig haar wens *'met de geringste aandacht, bij haar voorouders en haar man'* begraven in de Westerkerk.

Johannes Alexander Roëll was van 1718 tot 1751 de zesde eigenaar, hij erfde het pand van zijn vader. Hij is geboren op 9 augustus 1688 te Franeker. Kort na 1712 is hij kanunnik van St. Pieter geworden. Hij trouwde op 11 juni 1727 in Utrecht met Adriana Cornelia van der Burgh. Johan Roëll studeerde rechten in Utrecht en werd daarna van 1720-1725 hoogleraar in Deventer, Hij was enige tijd advocaat in Den Haag en daarna vestigde hij zich in 1731 in Utrecht *'waar hij zijn tijd tussen de muzen en zijn vrienden verdeelde'* Naast dat plezier maken was hij ook geëngageerd namens Utrecht bij de admiraliteit van Zeeland en raad in de vroedschap. Johannes overleed op 24 maart 1751 te Utrecht.

Intermezzo

In het archief van de St. Willibrordusschool stuitte ik op een briefwisseling tussen Johannes Roëll en zijn achterburen de heren van het Hof van Utrecht. Uit de inhoud daarvan kon een 'leuk' verhaal worden herleid, dat ik u niet wil onthouden.

Een in de poort vastgelopen hooiwagen

Johan was een kleurrijk persoon. Hij kreeg het aan de stok met de heren van het Hof toen in maart 1738 een wagen met hooi in de poort van het Hof in de Hamburgerstraat bleef steken, waardoor tijdens een vergadering de toegang werd versperd. De heren van het Hof waren hierdoor zeer geïrriteerd en besloten om de poort direct te laten sluiten. En daar zat Roëll! Hij kon het hooi en het gras voor zijn paarden alleen via het plein van het Hof in zijn stal laten brengen. Anders moest hij het via zijn voordeur aan de Nieuwe Gracht en door de gang van zijn huis naar achteren laten brengen. En ook moest de mest via de voordeur het huis uit. Je kunt mevrouw Roëll al horen protesteren! Hij vroeg dus direct toestemming om de poort in de Hamburgerstraat weer te mogen gebruiken. Het verzoek is niet gevonden, wellicht werd het mondeling gedaan? Maar dat ging niet zo maar. Pas in januari 1739 kreeg hij weer toestemming om die poort te gebruiken. Maar daar ging wel een verhitte briefwisseling aan vooraf!

Op 17 juli 1738 laat Roëll door Berend Schip, meester smid, het slot open steken van de poort aan de Korte Nieuwstraat om een wagen met hooi binnen te laten. Omdat alleen aan de binnenkant een sleutelgat zat, wilde de smid met een ladder over de muur klimmen. De conciërge van het Hof verbood dat en dreigde hem met ladder en al om te gooien. De intussen gewaarschuwde Roëll riep daarop de smid terug³⁹. De smid diende een klacht in. Het zou me niet verbazen als dat op instigatie was van Roëll, want deze gebruikt deze klacht in een van zijn brieven aan het Hof.

Het Hof vraagt Evert van Wachendorff, secretaris van het Hof, om over deze kwestie advies uit te brengen⁴⁰, dat hij op 11 augustus 1738 uitbrengt. Uit de toonzetting van dit advies blijkt de irritatie van de heren van het Hof en van de rappor-

teur Van Wachendorff. Zijn advies is vele bladzijden lang. Hij gaat uitgebreid in op de voorgeschiedenis van de toestemming tot het gebruik van de uitweg via het plein van het Hof. De huidige stal staat op een andere plaats dan indertijd aan Van Hardenbroek was toegestaan en als die clandestien is verplaatst, is dat een zaak tussen de vroegere eigenaren en Roëll. Van der Nijpoort, ook een vroegere eigenaar, heeft toestemming gekregen om de gezamenlijke uitgang met dominee Agache te gebruiken en om zijn karos te stallen. Er is dus alleen recht op een uitgang en op een koetshuis. Roëll heeft dus geen recht op een stalling en heeft clandestien hooi opgeslagen, met het gevaar van hooibrand. Bij een brand zou het archief van het Hof verloren kunnen gaan en dat is onacceptabel. Intussen blijft hij doorgaan met de aanvoer van hooi en gras, waardoor er bij nacht en ontij wagens vlak voor de

Gezicht op het voorplein van het Provinciaal Gerechtshof in de voormalige St. Paulus abdij, met links de gebouwen aan de Hamburgerstraat, rechts het hoofdgebouw en op de achtergrond de toegangspoort aan de Korte Nieuwstraat. Tekening van J. Versteegh, juni 1755.

ingang van het Hof staan. Het Hof heeft hierover reeds zijn misnoegen laten blijken.

's Avonds en 's zondags is de poort gesloten, maar Roëll laat de poort dan openhouden, waardoor de poort soms de hele nacht open staat. Roëll heeft altijd de uitgang van het Hof mogen gebruiken om zijn koets achter zijn huis te zetten,

mits hij er niet bij nacht en ontij en geen hooi-, gras- of mestwagens door laat gaan. Intussen heeft Roëll toch 3 keer hooi laten aanvoeren maar de poort in de Hamburgerstraat gesloten gevonden. Hij heeft de laatste keer het slot aan de binnenzijde van de poort in de Korte Nieuwstraat laten opensteken en de wagen met geweld naar binnen laten rijden. Van Wachendorff adviseert het gebruik van de stal op het erf van Roëll, staande tegen de audientiekamer te verbieden. Het advies wordt overgenomen.

Eerste reactie van Roëll

De reactie van Roëll op het advies van Van Wachendorff is liefst 21 folio lang, zeer breedvoerig en met een veelvuldige herhaling van argumenten⁴¹. Hij is een aantal keer opnieuw begonnen, niet tevreden met zijn reactie. Zijn probeersels zitten ook in het archief. Bij zijn reactie zitten diverse attestaties van dochters van de vorige eigenaar en van huispersoneel van zijn moeder, als bewijs dat er altijd al een stal en een koetshuis zijn geweest. Roëll is duidelijk geïrriteerd en slaat een opmerkelijke hoge toon aan en neemt geen blad voor de mond, waarbij hij de rapporteur Van Wachendorff persoonlijk aanvalt. Zegt dit wat van zijn positie of is het gewoon een brutale man? Kennelijk denkt hij zich zo'n toon de kunnen permitteren. Hij heeft het over: 'een retorische declamatie', 'u stelt de zaken verkeerd voor', 'een schandelijke onwaarheid', 'hoe kan het Hof mij uit mijn possessie stoten', 'die plaats is haar (het Hof) maar vergund tot het houden van haar vergaderingen', 'laat de heren zelf maar zorgen niet bij nacht en ontij en onbekwaam thuis te komen', 'de heren tonen zich in uiterste verlegenheid wanneer zij zich in zoveel bochten draaien, om haar onrechtmatig begonnen procedure staande te houden', 'de heren opstellers van dat berigt bedienen zich van zulke personele futiliteiten, dat niets ter zake doet en waarlijk de Ed: Mog: van 't Hof onwaardig, hadden gemenageert', 'de suppliants geannexeerde verklaringen waaromtrent zij zich in alle vormen gieten en keeren, en geen wonder, dewijl haar die zeer dwars in de maag leggen en zij niet weten daar door te komen', 'dat staat er niet, die woorden zijn er in grote trouweloosheid bijgevoegd', 'het zijn chicanes en vilainingen die men suppliant heeft aangedaan', 'men zou haast uit de klauw

De Korte Nieuwstraat met de grote Pauluspoort naar de Hamburgerstraat. Links de poort naar het voorplein van het Provinciale Hof. Tekening Verheijen, 1830

de leeuw en uit de zoet gevooisde stijl opmerken wie al mede in het opstellen van het bericht de hand heeft'. Hij stelt: 'graag verschoont te willen blijven van desulke hatelijke persoonlijkheden te menageren, dewijl hij haar niet soude kunnen beloven dat hij altoos die moderatie zouden hebben niet na merites te reconstreren, waardoor de deftigheid van de raadsheerlijke tabbert wel wat belabbert mogte worden'. 'Wat betreft de poort in de Korte Nieuwstraat. Daar was geen vergadering, zondag was op handen, de hooiwagens stonden voor de poort, hij had al order gegeven om het hooi door het huis te brengen, maar dat was toch niet doenlijk. Daar was geen vergadering van de Ed: Mog.: Hij wierde door de podagra (voetziekte) belet de straat te gebruiken en dien Heer, daar hij zich met grote moeite door een vreemde koets liet brengen alzo de zijne den uitgang belet vond, hij niet thuis vond. Hij moest dus wel via de poort in de Korte Nieuwstraat'. 'Ik ben nooit uitgenodigd om boven te komen, wilde men tot een gezamenlijke oplossing komen'. En zo gaat het vele foliovellen lang door. Hij schrijft inderdaad een keer na twaalfen te zijn thuis gekomen, omdat hij vrienden te logeren had waarmee hij uit eten is gegaan in het Bartolomeus gasthuis.

Pijnbank

Kennelijk is intussen de poort toch weer open want hij schrijft: '...14 dagen nadat de poort weer open was, is de substituut-generaal bij den suppliant gekomen en uit naam van het Hof verzocht heeft, dat, dewijl er een vrouwmensch des namiddags aan de pijnbank stond geadduceert te worden, de suppliant wilde zorgdragen, dat zijn werkvolk niet kwam luisteren of kijken.' Bij dat bezoek heeft hij gezegd dat hij order had gegeven om 's middags hooi op te doen. Men wist dus dat hij hooi zou laten brengen!

Tweede advies

Weer brengt Van Wachendorff advies uit⁴². Dit is in grote trekken hetzelfde als het eerste advies. Hij stelt dat iedereen op zijn eigen grond mag bouwen wat hij wil, maar nooit is er toestemming gegeven tot maken van een stal. '...dat requestrant een soodanige genereuse nieuwigheid bedenkt als hij verzoekt bij het regt door hem en zijn moeder clandestien presentelijck geëxerceerd, als nog te moge blijven ende onverhindert uyt en inne sijne stallinge met koets en paarden te mogen blijven rijden, hetwelk hij wel weet niet te kunnen krijgen en ook niet verwacht'. Ook dit advies is overgenomen.

Tweede reactie van Roëll

Ook dit is weer een uitvoerige tirade van 15 dubbel beschreven folio lang, waarbij hij weer geen blad voor de mond neemt. Het hof zou zich niet moeten laten 'influenceren door odieuse personaliteyten en niet avancerende zaken die de toetse der waarheid geenszins kunnen uitstaan' hij stelt dat er niets clandestien is gebouwd: 'hoe zou tegen de muren van de burenen kunnen worden gebouwd en vensters gemaakt zonder dat ze dat merken?' Van der Nijpoort heeft trouwens al zijn oude stal tot eetkamer of keuken gemaakt, zoals het nu nog is. (En dus een nieuwe stal gemaakt) Hij eindigt met het verzoek om de poort voorlopig te openen en uit zelfs een dreigement: '...daar hij anders gedwongen zou zijn zulcke middelen te gebruiken, die hij liever uit respect voor de heren ongaarne zou doen'. Het advies van Van Wachendorff is wederom afwijzend.

Openstellen van de poort

Helaas weten we niet wat er daarna is gebeurd. Ik kan me voorstellen dat de heren van het Hof hem een tijdje in zijn sop hebben laten gaar koken, de hoge toon van Roëll zal daar wel debet aan zijn geweest. Roëll kwam echter knel te zitten want het hooi en de mest moesten door het huis heen en hij kon zijn eigen koets niet gebruiken om uit te rijden. Noodgedwongen is hij naar de heren van het Hof gegaan en heeft hij een gesprek gehad met hen waarbij hij heeft moeten inbinden. Ik zie het voor me: hij gaat de trappen op en loopt door de deur de hal in van het Hof en klampt daar een lid aan van het Hof, deftig gekleed en niet erg toeschietelijk. Men gaat een vertrek binnen en zet zich aan een tafel en vraagt koeltjes wat hij komt doen. Misschien is het echter iemand die hem welgezind is, wie weet. Roëll zingt in ieder geval een toontje lager. Na een lang gesprek aanvaardt men de excuses van Roëll, want het Hof vindt het ook onaangenaam om een kwestie te hebben met een vooraanstaand man als Roëll. Na afloop van het gesprek staat men op en zijn gesprekspartner zegt: 'Als u nu een kort verzoek indient, zal het Hof snel een beslissing nemen, zodat u weer de poort van het Hof kunt gebruiken.' Men geeft elkaar de hand en Roëll gaat weer naar buiten. Thuis gekomen schrijft hij een verzoek, dat zeer deemoedig is opgesteld en laat dat direct naar het Hof brengen. 'Geeft ootmoedelijk te kennen Johannes Alexander Roëll, dat hij suppliant een geruyme tijd different heeft gehad over het gebruik van zijn stal en koetshuis, het selve door UEd: Mog: gestelt in

Roëll wilde geen hooi en mest door zijn huis. Nu staan er stalen rossen in de gang.

handen van (in dit concept niet ingevuld) en dewijl den suppliant ondertusschen zeer belemmert blijft, niet kunnende zijn hooy, als door zijn huis inbrengen, nogh zijn paardemest uitbrengen, zo keert hij zigh nogmaals tot UEd: Mog: ootmoedelijk(!) verzoeken- de dat UE: Mog: die zaak finaal gelieven af te doen en hangende de delibartiën aan den suppliant te permitteren op zulke tijden als het Hof niet vergadert is, zijn hooy als vooren op te doen en zijn mest uit te voeren, dewijl het natuurlijk is dat UE: Mog: aan de suppliant geaccordeert hebben het gebruik van zijn stal en paarden, ook verstaan moeten worden aan hem te permitteren voeder voor zijn paarden op te doen. 't welk doende, enz.⁴³

In de marge van dit verzoek staat dat het verzoek bij provisie werd toegestaan, gedateerd 22 januari 1739. Een definitieve toestemming zit niet in het dossier.

De volgende eigenaren

Willem en Constantijn Roëll zijn van 1751 tot 1770 de zevende eigenaar. Zij krijgen het huis als minderjarige kinderen bij de boedelscheiding van de nalatenschap van hun vader Johannes Alexander Roëll⁴⁴. Willem Roëll is in 1761 met een Zwitserse getrouwd en woonde in Lausanne. Constantijn was ontvanger te Lommel. De broers hebben er, behalve als kind, niet gewoond. Toen zij het erfden waren ze nog minderjarig. Hun jongste oom van vaderszijde, Willem Roëll uit Amsterdam, professor in de ontleedkunde en later in de geneeskunde, werd hun voogd. Zij kregen de panden Nieuwe Gracht 19 en ook 23 (in 1743 door Johannes gekocht van de Staten van Utrecht), en 5 obligaties op Sileziën van elk f 1.000,-. Ten behoeve van de verdeling van de nalatenschap werden de 2 huizen getaxeerd. Nieuwe Gracht 19 werd getaxeerd op f 26.000,- en nummer 23 op f 4.000,-.⁴⁵ Voogd Willem Roëll verhuurde de huizen. Zo werd op 11 mei 1676 een huurcontract met 6 jaar verlengd met het recht van een verlenging van 4 jaar, met huurder Egbertus Theodoor Roosmale, raadsheer in het Hof Provinciaal van Utrecht. De huur bedroeg f 900,- per jaar⁴⁶.

Diederik Jacob baron van Reede van Nijeveld was van 1770 tot waarschijnlijk 1797, het jaar van zijn overlijden, de achtste eigenaar. Hij kocht het huis Nieuwe Gracht 19 en 23 op een openbare veiling van Willem en Constantijn Roëll, de zonen van J.A. Roëll⁴⁷, voor het bedrag van f 30.000,-. Zoals eerder

vermeldt koopt hij in 1773 twee kamers en een gedeelte van de tuin van een huis aan de Rodenburgerstraat van Jan Cornelis d'Ablaing⁴⁸. Dit huis is er niet meer.

Het huis stond aangekondigd als: 'een extra schoone, groote, moderne, dubbelde huysinge, voorsien met verschyde groote soo beneden als bovenkamers waar van er enige sijn behangen. Voorts met zijn kelders en kluysen, erf, plaats en thuyn, mitsgaders stallinge en koetshuys. Staande engelegen aan de westzijde van de Nieuwe Gracht op de Runnebaan, daar ten noorden de heer secretaris Hermannus Klad en ten zuyden juffrouw Croes, of derzelve regt verkregen hebbende, strekkende tot aan 't pleyen van en uytkomende naast de ingang van 't Hof Provinciaal.'

Diederik van Reede (*24-7-1725 te Ermelo, † 15-12-1797 te Utrecht) was kapitein-luitenant der Infanterie, in 1776 raad van de Admiraliteit van Zeeland en lid van de ridderschap van Utrecht. Hij was de vierde zoon van Jan Frederik van Reede van Parkelaar en Johanna Adriana van Renesse van ter Aa. Op 16-5-1768 in de Waalse kerk getrouwd met Elisabeth Wilhelmina van Utenhove (* na 1742 te Utrecht, † 3-8-1796 te Utrecht). Zij hadden twee kinderen: Johanna Geertruida Maria (*17-2-1769 te Utrecht † 8-4-1849 te Utrecht) en een jong gestorven zoon Raymond/Reinout Abraham (20-3-1770 † 25-5-1771). Deze enige dochter trouwt op 17-3-1793 te Rheden met Johan Anthonie van Lawick van Pabst, heer van Cortenberg (28-3-1767 † 12-3-1818 te Leiden).

Johanna Geertruida Maria van Reede van Nijeveld, douarière van Johan Anthonie van Lawick van Pabst, erfde het huis van haar vader waarschijnlijk in 1797 en was tot 1818 de negende eigenaar. Het huis werd na haar scheiding in 1804 aan haar toegewezen. Toen, of later, is zij gaan wonen in de Korte Nieuwstraat wijkhuisnummer F 232, later straathuisnummer 14, dat voor de nieuwbouw van het gerechtshof heeft moeten wijken.

Carolina Johanna Cornelia Falck is van 1818 tot 1834 de tiende eigenaar. Zij koopt het van de weduwe Johanna van Reede van Nijeveld⁵⁰ voor f 20.000,-. Haar echtgenoot Pieter Walland (1758-1815), was eerder getrouwd geweest met Cornelia Walland (1756-1803). Hij trouwde in 1804 met Carolina Johanna Cornelia Falck (1772-1834), wellicht een zuster of een nicht van zijn eerste echtgenote. Het echtpaar had twee

Stucwerk op de muur,

dochters en een zoon. Zij woonden in het huis met een gouverneur, een livrebediende, een kamenierster, twee dienstboden en de koetsier.

Het huis werd als volgt beschreven 'Een groote, schoone, kapitale, dubbelde heerenhysinghe met deszelfs annexe kelders en kluizen aan het water uitkomende, erf, plaats, grooten en wel aangegde tuin, mitsgaders stalling en koetshuis, behoordende tot de aanzienlijkste der stad. Strekkende voor uit de nieuwe gracht en wel met de stal en het koetshuis achter tot het plein, van en uitkomende naast de ingang van het voormalig Hof Provinciaal'.

Elisabeth Ottolina Johanna Walland, dochter van Carolina Falck, in 1830 getrouwd met en inmiddels weduwe van Otto Willem Falck, Anna Margaretha Walland, ongehuwd en Pieter Carel Walland, kinderen van C.J.C. Walland-Falck, erfden het huis van hun moeder en waren van 1834 tot 1835 gezamenlijk de elfde eigenaar van het huis⁵¹. Zij woonden er zelf niet maar verhuurden het pand tot 1 mei 1836 aan twee zusters Johanna Theodora Maria en Catharina Elisabeth Sophia Mulder voor f 500,-per jaar⁵².

Frederik Govert, graaf van Limburg Stirum, heer van Aagtekerke was van 1835 tot 1856 de twaalfde eigenaar⁵³. Hij koopt het pand van Elisabeth Walland voor f 20,000,-. Frederik (1800-1878) was getrouwd met jonkvrouw Wilhelmina Cornelia Jacoba Thibout, vrouwe van Aagtekerke (1814 – 1854)⁵⁴. Zij hadden een dochter. Frederik was lid van de ridderschap van Friesland en kamerheer van de koningen Willem I, II en III. Ook zij wonen er met het nodige dienstpersoneel: één soms twee gouvernantes, een huisknecht en twee of drie dienstboden. In 1856 verhuist Van Limburg Stirum naar de overkant van de gracht en wel naar nummer 12. Had hij liever een tuin op het oosten? Later verhuist hij naar Zuilenstraat 17.

Fredrik Albertus Anne Willem Schuyt was van 1856 tot 1882) de dertiende eigenaar. Frederik Schuyt (1799-1882) was gehuwd met Jeanne Alewijn, (1810–1875). Het echtpaar had 4 dochters en 1 zoon. Zij hebben een nog grotere staf aan personeel dan de Van Limburg Stirums: een gouvernante, een kamenier, een huisknecht, een linnenmeid, een keukenmeid, een werkmeid en twee of drie dienstboden. Na de dood van zijn vrouw en het huwelijk van twee dochters verkoopt Schuyt het pand in 1883 aan:

Hendrik Johannes Kranenburg (1883-1896(?)) advocaat, afkomstig uit Gouda. Hij woont er met zijn gezin van 1886 tot 1896, als veertiende eigenaar, met zijn echtgenote Wijnanda Buskes (*1839) en vijf kinderen, met twee of drie dienstboden. De weduwe Kranenburg verkoopt op 1 juli 1896 het pand voor voor f 27.500,-aan:

De *Vereniging St. Willibrordusschool*, deze was daarmee de vijftiende eigenaar.

Het *Gregorius-college* is vanaf 1984 de zestiende en huidige eigenaar van het pand.

Einde van een periode

Met de verkoop van het pand aan de St. Willibrordusschool is een einde gekomen aan een lange periode van bewoning door aanzienlijke en welgestelde burgers. Al snel zal nog maar weinig te zien zijn van het deftige interieur en begint de slijtageslag van kinderschoenen en -handen.

R.K. onderwijs Utrecht

In de 19e eeuw waren de katholieken in de minderheid, in Utrecht waren er 35% katholieken tegen 50% hervormden. Ook sociaal waren de katholieken hier in de minderheid; zij waren meestal vaklieden in loondienst, sjouwers en losse arbeiders. Er was onder hen sprake van grote armoede: het aantal bedeeden van hen was twee keer zo groot als dat van hervormden. Van de sociale bovenlaag waren er maar weinigen katholiek. Zij waren vrijwel uitgesloten van openbare ambten, zo was er in 1890 slechts één katholieke ambtenaar op het stadshuis. De stemming in Utrechts was, onder aanvoering van de universiteit, duidelijk anti-katholiek. Utrecht was een protestant bolwerk en de vestiging van een aartsbisdom in 1853 had hier dan ook grote weerstand onderzonden⁵⁵.

R.K. Armenschool

Op 14 januari 1806 schreef het enige katholieke gemeenteraadslid J. Mulder, een brief aan de acht pastoors van Utrecht. Volgens hem werd het gebrek aan opvoeding van rooms-katholieke minvermogens uiteindelijk: 'oorzaak eener voor-

beeldloze domheid onder hun, waardoor niet alleen een woestheid in zeden, maar ook een voortdurend gemis van verbetering in beschaafdheid en herstel in beoeffendheid en toegankelijkheid tot voorregten, blijft voortduren'.

Op 5 februari 1806 richtten de acht pastoors en acht leken de vereniging 'Het Schoolgesticht der R.K. behoeftige jeugd in de stad Utrecht' op, tot 'oprichting der scholen voor de kinderen van behoeftige lidmaten van de R.K. godsdienst binnen Utrecht en derzelve vrijheid'. Het bestuur werd gevormd door dezelfde personen, later regenten genoemd. De jaarlijkse bijdrage werd door de leken-commissieleden persoonlijk opgehaald. (Dat waarborgde hoge bijdragen!) In datzelfde jaar kocht de vereniging de Spinzal in Boterstraat 24 voor f 2.800,- en nam die in gebruik als R.K. Armentschool. Voorheen had in dit pand van 1778 tot 1788 de spinschool gezeten van de Hervormde diaconie. In 1837 was de school al weer te klein en werd er een dependance betrokken in enkele vertrekken van de Armenkamer in het Zoudenbalchhuis in de Donkerstraat. De ouders van de leerlingen van de school in de Donkerstraat moesten wel een bijdrage betalen. In 1856 werd het gebouw 'De Blauwe Druif', de aangelegen woningen en het daarbij behorende terrein aan de Mariaplaats en in de Alendorpsteeg gekocht. Het gebouw werd geschikt gemaakt voor een school voor 400 à 500 leerlingen en een armentschool met 700 leerlingen. Aannemer was J.C. van Berkum, de architect was Gerard van Vogelpoel⁵⁶. Ook werd er een regentenkamer gebouwd. Op de Mariaplaats is tussen de nummers 51 en 52 de voormalige toegangspoort nog te zien.

In de volgende jaren richtten de parochies steeds meer eigen scholen op, waardoor de school van het Schoolgesticht steeds minder nodig was. In 1888 was de school in de Alendorpsteeg een meisjesschool geworden. De toenmalige St. Dominicusparochie kocht deze school in 1903. Het Schoolgesticht gebruikte de opbrengst voor de ondersteuning van de parochiescholen. In 1907 werd de school totaal verbouwd en kreeg zijn ingang in de Alendorpsteeg. Het Schoolgesticht is nog steeds actief.

Voormalige toegangspoort van de R.K. lagere school op de Mariaplaats.

St. Willibrordusschool

Aan het einde van de 19e eeuw hadden de katholieke ouders in Utrecht behoefte aan een lagere school die opleidde voor het gymnasium en de Hogere Burgerschool. Eind 1895-begin 1896 ontstond binnen de Vereniging tot Bevordering van Katholiek Onderwijs in het aartsbisdom Utrecht, St. Ludgerus, het plan om een groep te vormen die zou proberen in de stad Utrecht katholiek bijzonder onderwijs van de grond te krijgen. Deken Koch belegde toen een vergadering met de Utrechtse pastoors en een aantal heren, die later het Dagelijks Bestuur zouden vormen van de St. Willibrordus Vereniging. Er werd besloten een Voorlopige Commissie in te stellen met als opdracht het oprichten van een R.K. Bijzondere Burgerschool te Utrecht. De eerste notulen zijn van 16 maart 1896. Het doel van de vereniging was het bevorderen van het Rooms-Katholieke bijzonder onderwijs voor jongens in de burgerstand in de stad Utrecht. De pastoors stortten elk f 1.000,- om een basis te vormen voor een fonds en stuurden een circulaire rond met een verzoek om een bijdrage, wat f 27.500,- opleverde. Men vergaderde eerst in het Haags Koffiehuis, een toen gebruikelijk Utrechts vergaderadres op de plaats waar nu C&A staat, en later in het gebouw van de St. Willibrordusschool.

Op 15 mei 1896 heeft de oprichtingsvergadering plaats van de St. Willibrordus Vereniging en op 1 juli wordt Nieuwe Gracht 19 gekocht van de weduwe Kranenburg. De school gaat al van start op 10 september 1896 met drie klassen met hetzelfde leerplan als van de openbare school voor jongens, 'behoudens natuurlijk waarborgen voor katholiek onderwijs'.

De St. Willibrordusschool was van september 1896 tot 1984 gevestigd in Nieuwegracht 19 en van 1966 tot 1984 ook in Nieuwe Gracht 21. Aanvankelijk was het een lagere school voor jongens, later ook met een ULO die in 1943 officieel erkenning kreeg. In 1960 werden er ook meisjes toegelaten. In 1966 werd ook het pand Nieuwe Gracht 21 betrokken. Men had het plan om de panden grondig te

Aan de noordzijde van het Vredenburg stond het Logement Het Wapen van Holland, dat vanaf het midden van de 19e eeuw bekend stond als Het Haagsche Koffiehuis. Het was een voorname, deftig etablissement met een vaste clientèle: verschillende Utrechtse notabelen hadden er een vaste zitplaats. Het had een reputatie door het hele land en werd veel gebruikt voor vergaderingen. Links van het gebouw was de, nu verdwenen, Hogenbergersteeg met de ingang naar de vergaderzalen op de bovenverdieping. Het had naast eetzalen, biljard-, lees- en vergaderzalen. Het had reeds automatisch openende glazen binnendeuren tussen de verschillende zalen. In 1922 werd het afgebroken om plaats te maken voor het huidige gebouw van C&A.

Op de foto is het Haagsche Koffiehuis te zien met de houten uitbouw over het terras, die alleen tijdens beursdagen mocht worden opgebouwd.

Het schoolgebouw aan de Nieuwe Gracht 19-21. Foto pl.m. 1912.

verbouwen met de bedoeling om ook de elders ondergebrachte klassen weer naar de Nieuwe Gracht te halen, maar dit bleek niet realiseerbaar. In 1968 is de ULO omgezet in een MAVO. In 1970 ging de ULO naar de Poortstraat, later ging de ULO weer terug en de lagere school naar de Poortstraat. Van 1972 tot 1978 was de school ook in het pand Hamburgerstraat 38 (geboortehuis Dr. Ariëns) ondergebracht. De vereniging werd op 17 oktober 1978 omgezet in een stichting omdat de vereniging al jaren lang eigenlijk geen leden meer had en ook niet meer zou krijgen.

Trouwe bestuursleden

De bestuursleden van de school waren in het openbare leven actieve personen, het waren in hun tijd bekende personen. De maatschappelijke bovenlaag was toen kleiner dan nu en iedereen kende iedereen. De groep rooms-katholieken was nog kleiner en zo kom je in diverse besturen steeds dezelfde mensen tegen. Zo was de voorzitter van het bestuur van de St. Willibrordusschool secretaris van het hiervoor genoemde Schoolgesticht. Als je kijkt naar het aantal jaren

dat bepaalde mensen in het bestuur zaten, moet je concluderen dat de school hen aan het hart ging. Er waren leden die 25 tot 43 jaar bestuurslid waren. Een bronzen plaquette op de gevel herinnert aan het 25 jarig lidmaatschap van de drie leden van het dagelijks bestuur.

Het einde van de St. Willibrordusschool

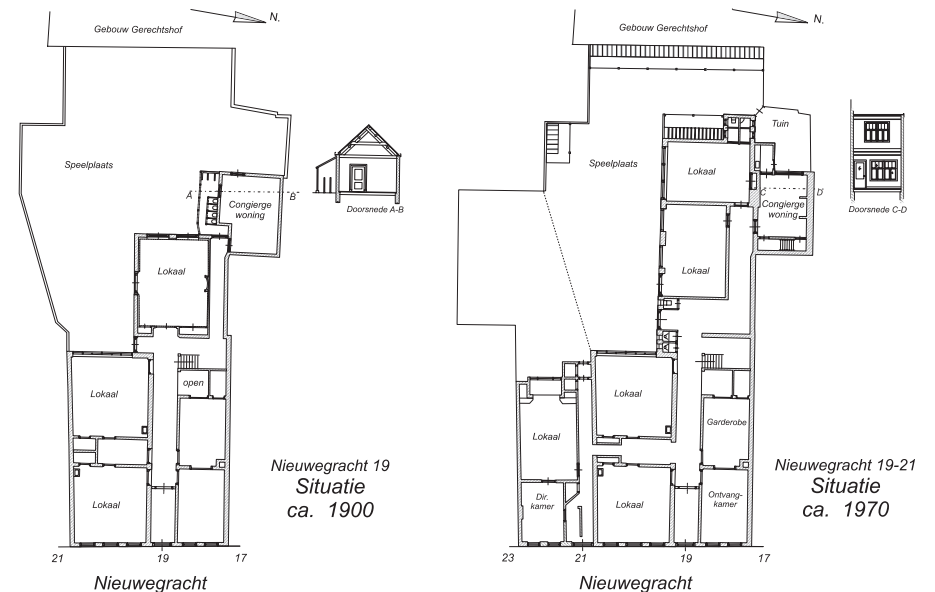
Vanaf 1980 had de school te kampen met een dalend aantal leerlingen, daarom probeerde men te fuseren met andere Rooms Katholieke Schoolverenigingen. Dit is echter niet gelukt en de school werd gesloten. Sinds 1984 zijn er de brugklassen van het St. Gregorius college in gevestigd

Op 12 december 1985 draagt de laatste voorzitter van het bestuur, de heer H.F. Kemper, het archief van de school, dat loopt van 1626 tot 1984, over aan het Utrechts Archief. Deze 'bijzetting' in het dode archief was symbolisch voor het einde van een in twee opzichten bijzondere school.

De plaquette op de gevel van Nieuwegracht 19. A.G.H. van Spanje is de grootvader van de auteur.

De school in het gebouw: aanpassingen en uitbreidingen.

Bijlage

De eigenaren van Nieuwe Gracht 21

Van de eigenaren van Nieuwe Gracht 21 zijn slechts een enkele personen te traceren Omdat niet alle eigendomsovergangen zijn gevonden is het niet mogelijk om bij elke naam de volgorde in eigendom aan te geven. Het lijkt er op dat het huis, kleiner dan het buurhuis nummer 19, minder illustere bewoners heeft gehad en wellicht vaak is verhuurd door de eigenaar.

Jan de Heer is in 1617 koper van het perceel en de bouwer en eerste eigenaar het pand. *Petronella Leers*, weduwe van *Melchior Vinckel*⁵⁷ is de volgende eigenares, of wellicht was haar man dat al. Hun namen komen we tegen in de verkoopacte van 29 januari 1657 als het huis wordt verkocht aan *Mr. Dirck van Velthuysen*, ontvanger. Hij is in 1693 nog eigenaar, want zijn naam komt voor in de marge van de acte van toewijzing van 1617. De datum van de verkoop aan *Johan van Baerle* en *Carel van Hangel* is niet bekend. Zij verkopen op 5-12-1721 het huis aan *Mr. Lodewijk van Ommeren*⁵⁸. Waarschijnlijk heeft zijn dochter, *Cornelia van Ommeren* gehuwd met *Jan André van Westrenen* het huis geërfd. Zij verkoopt het huis dan aan *Aletta* en *Anna Croes* op 25-11-1746. Uit de erfenis van *Anna Croes*, weduwe van *Hermanus Klad*, secretaris van het kapittel van St. Jan, wordt het huis in 1772 verkocht aan *Jonkvrouw Catharina van Schendel*⁵⁹. Dan valt er een gat. Als volgende eigenaar komen we in 1811 tegen *Paulus Hendrik Justus d'Yvoy* en *Maximiliaan Louis van Hengst* gezegd *d'Yvoi* als zij het verkopen aan *Jacob van der Kloes*. Deze woonde op *Sonnenborg* en was grondeigenaar en fabrieksmeester. Hij verkoopt het op zijn beurt weer, in 1819, voor f 4.500,- aan de weduwe *Carolina Cornelia Falck-Walland*⁶⁰. Haar dochter *Elisabeth Ottolina Johanna Walland* die het huis na de dood van haar moeder in 1834 erfde, verkoopt in 1835 Nieuwe Gracht 21 aan *Fredrik Govert van Limburg Stirum*. Ook dan valt er weer een gat. In 1966 koopt de vereniging *St. Willibrordusschool* het pand en van 1985 tot op heden is het *St. Gregoriuscollege* eigenaar.

De bewoners Nieuwe Gracht 21

In de volkstellingen en bevolkingsregisters komen de volgende namen voor als bewoners. Daarbij is, helaas, niet aangekend of het huurders waren of eigenaren.

In 1824 woont er *Evert Temmink*, 79 JAAR (†1826) emeritus predikant met zijn dienstbode.

Na zijn overlijden woont er een 23 jarige weduwe met haar dienstbode. Na haar woont er tot 1854 de weduwe *Johanna van Nispen-Toulon* (1771-1854) met een dochter en twee dienstboden. Van 1854 tot 1862 woont er *Chirstiaan Peter Hendrik Ras* (*1826), advocaat en commies bij het gerechtshof, met zijn vrouw *Margaretha Bauer* (1834) en twee zonen en drie dienstboden. Van december 1860 tot april 1861 wonen er *Jan Jacob de Geer van Oudegein* uit Jutphaas, met zijn dochter. Zij hebben geen dienstboden. Wordt hun huis in Jutphaas verbouwd? Zij keren namelijk al in 1861 weer terug naar Jutphaas. Ook weer voor een korte tijd, van mei 1866 tot april 1867, woont er de weduwe *Maria van Vredenburg-van Lijnden* (*1824) met een dochter, een zoon en drie of vier dienstboden. Gezien de korte periode van bewoning lijkt het er op dat zij huurders waren. Daarna wonen er van juli 1867 tot juni 1869, waarschijnlijk ook als huurder, *Hendrik Cornelis Cluterbos* (*1789) en zijn echtgenote *Jacoba Denninghof* (*1880) en twee dienstboden.

Van oktober 1869 tot november 1878 woont er *Albert Burgard de Jonckheere* (*1832) met zijn echtgenote *Theodora Carolina Cécile Schuijt* (*1857) met vier kinderen en vier dienstboden. Te oordelen naar de vele in- en uitschrijvingen van dienstboden was mevrouw geen gemakkelijke, zij versleet veel dienstboden! Ook weer voor een korte tijd, van november 1878 tot september 1879, woont er de uit de Korte Nieuwstraat 16 afkomstige weduwe *Agatha Maria Magdalena Brom-Kersten* (*1809) met twee dochters en haar zoon *Henricus*. Zij gaat daarna naar de *Hamburgerstraat 15*. *Henricus Brom* is geneesheer, hij trouwt in 1879 *Cornelia Adriana Maria Houben*, hij blijft na het vertrek van zijn moeder in het pand wonen. Zij hebben een dienstbode. Van april 1884 tot februari 1888 woont er de weduwe *Geertruida M...hoven-Snelleman*, de naam is helaas onleesbaar, (1817-1888) en, wellicht een vriendin, *Johanna van Engelen* (*1827). Na hun vertrek woont er *Petrus Anthonius van Antwerpen* (*1844) fabrikant, met zijn echtgenote *Elisabeth Maria van der Werff* (1847) met vier kinderen en een dienstbode. Verder woonde er *Benjamin Versewel(?) de Wit-Hamer* (*1863) met een dienstbode.

Literatuur:

N.L. Dodde e.a., *Het Nederlandse Schoolsysteem*, (Wolters-Noordhoff, Groningen, 1995.)

J.A. van Meegeren, *Katholiek Utrecht in de tweede helft van de 19e eeuw*, (Utrechtse Historische Cahiers, Jaargang 8 (1984) nr. 3/4)

G. Boer, Inleiding inventaris archief vereniging 'Het Schoolgesticht der R.K. behoeftige jeugd in de stad Utrecht'.

E.P. de Booy, *De stichting van de eerste rooms-katholieke armen-school te Utrecht*, (Jaarboek Oud-Utrecht, 1981, bldz. 314 e.v.)

Dolly Verhoeven, *Scholen stichten, Gids voor historisch onderzoek naar het onderwijs in de provincie Utrecht*, Het Utrechts Archief ism de Stichting Utrechtse Geschiedenis

Carl Denig, *De bewoners van de Oudegracht en de Nieuwe-gracht*, (Matrijs deel 22, Utrecht, 1997)

Bronnen:

Register van Transporten en plechten

Archief St. Willibrordusschool

Archief kapittel Oudmunster

Archief St. Paulusabdij

Archief Gereformeerd Burgerweeshuis

Registers Momboirkamer Utrecht

Doop-Trouw-en Begraafregisters

C.A. De Kruijff, *Protocollen Utrechts notarissen*

Nederlands Adelsboek 1988, *Nieuw Ned. Biografisch Woordenboek*, Molhuizen e.a., Sijthof, Leiden 1924

M.C. Dolfin, e.a. Utrecht, *De huizen binnen de singels*, SDU, Den Haag, 1989

N. van der Monde, *Beschrijving van pleinen, straten enz.*

Deel I, *Beknopt Biografisch woordenboek van Nederland*, Kobus e.a., Zutphen, 1857

A.J. Van der Aa, *Biografisch woordenboek der Nederlanden*, Haarlem

Jaarverslag UMF 1964, 1965

Tijdschrift voor Zeegechiedenis 23 (2004) nr. 2

De gegevens van de familie Roëll komen uit een welwillend door de Hoge Raad van de Adel ter beschikking gestelde kopie van: H.H. Roëll, *De afstammelingen van Herman Alexander Roëll en Cornelia Bailli*, (H.J. van de Garde & Co, Zaltbommel, 1904), uit: *Beknopt Biografisch woordenboek van Neder-*

land, (Kobus e.a., Zutphen, 1857, 2e deel, bldz. 689) en uit: A.J. Van der Aa, *Biografisch woordenboek der Nederlanden*, Haarlem.

Dankwoord

Graag wil ik mijn collega's van de werkgroep Historisch Onderzoek van het Utrechts Monumentenfonds bedanken voor hun kritische opmerkingen en hun adviezen. Met name wil ik Dirk van Sichem bedanken, voor de fraaie plattegronden en tekeningen als ondersteuning van de beschrijving van de soms ingewikkelde situatie van de besproken panden, en Simon den Daas voor de opmaak en de uitgavebegeleiding.

Noten

In de noten worden de volgende afkortingen gebruikt:

APA archief St. Paulusabdij

AWS archief St. Willibrordusschool

GBW archief Gereformeerd Burgerweeshuis

HUA Het Utrechts Archief

Inv.nr. inventarisnummer

AOM archief van het kapittel van Oudmunster

SA Stadsarchief II

T&P transporten en plechten

- 1 M.C. Dolfin, e.a. Utrecht, *De huizen binnen de singels*, SDU, Den Haag, 1989
- 2 N. van der Monde, *Beschrijving van pleinen, straten enz.*, Deel I
- 3 HUA, SA, Toegang 702-I, vroedschapssresoluties
- 4 HUA, AOM, Toegang 223, Inv. nr. 998
- 5 HUA, APA, Toegang 85-I, Inv. nr. 256
- 6 HUA, AGW, Toegang 725, Inv. nr. 561-5
- 7 M.C. Dolfin, e.a. Utrecht, *De huizen binnen de singels*, SDU, Den Haag, 1989
- 8 Jaarverslag UMF 1964, 1965
- 9 HUA, AWS, Toegang 805-II, Inv. nr. 16, akte nr. 66
- 10 HUA, AWS, Toegang 805-II, Inv. nr. 15, akte nr. 66-1
- 11 HUA, AWS, Toegang 805-II, Inv. nr. 15, akte nr. 66-2
- 12 HUA, AWS, Toegang 805-II, Inv. nr. 15, akte nr. 66-3
- 13 HUA, AWS, Toegang 805-II, Inv. nr. 15, akte nr. 64, 65
- 14 HUA, AWS, Toegang 805-II, Inv. nr. 15, akte nr. 61
- 15 HUA, AWS, Toegang 805-II, Inv. nr. 16, akte nr. 62
- 16 HUA, AWS, Toegang 805-II, Inv. nr. 13, akte nr. 18
- 17 HUA, AWS, Toegang 805-II, Inv. nr. 15, akte nr. 45
- 18 HUA, AWS, Toegang 805-II, Inv. nr. 15, akte nr. 56
- 19 HUA, T&P, 27-10-1705, blz. 345-351
- 20 HUA, AWS, Toegang 805-II, Inv. nr. 13, akte nr. 24

- 21 HUA, T&P, 8-7-1719, blz. 290-299
- 22 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nr. 55
- 23 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nr. 39
- 24 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nr. 41
- 25 Nederlands Adelsboek, 1988
- 26 M.C. Dolfin, e.a. Utrecht, De huizen binnen de singels, SDU, Den Haag, 1989
- 27 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 16, akte nr. 66
- 28 HUA, C.A. De Kruijff, Protocolen Utrechts notarissen, deel IX, blz. 52, deel X, en HUA, registers Momboirkamer Utrecht.
- 29 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 16, akte nr. 66
- 30 Nieuw Ned. Biografisch Woordenboek, Molhuizen e.a., Sijthof, Leiden 1924, deel iv, kolom 701
- 31 Tijdschrift voor Zeegeschiedenis 23 (2004) nr. 2, blz.144 en 145
- 32 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 13 akte nr. 15
- 33 HUA, registers Momboirkamer
- 34 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15 akte nr. 18
- 35 HUA, Overluidingen Domkerk
- 36 HUA, DTB gereformeerd, 17-8-1669
- 37 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15 akte nr. 53
- 38 HUA, Notarieel archief, U139a11, 17-10-1723, akte nr. 121-1
- 39 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nr. 22
- 40 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nr. 25
- 41 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nr. 27
- 42 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nr. 27
- 43 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nr. 6
- 44 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nr. 35
- 45 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 13, akte nr. 34
- 46 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 13, akte nr. 33
- 47 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nr. 35
- 48 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nrs. 40 en 41
- 49 CBG, Genealogie van de familie Van Reede, GHS03C20 en Genealogisch overzicht geslacht Van Lawick
- 50 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nr. 42
- 51 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nr. 46
- 52 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nr. 46
- 53 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nr. 46
- 54 Nederlands Adelsboek 1988, blz. 352-353
- 55 P.J.A. van Meegeren, Katholiek Utrecht in de tweede helft van de 19de eeuw, en Utrechtse Historische Cahiers, jaargang 8 (1987) nr. 3/4
- 56 Zie voor meer informatie over Van Vogelpoel Steengoed 34, De apotheek op 't Steenweg, september 2002
- 57 HUA, T&P, 29-1-1657, blz. 11-12
- 58 HUA, T&P, 5-12-1721, blz. 565-568
- 59 HUA, T&P, 21-10-1772, blz. 738
- 60 HUA, AWS, Toegang 805-11, Inv. nr. 15, akte nr. 43

